

ÚVOD

23. decembra 2013 mi ruské ministerstvo zahraničných vecí konečne oznámilo, že mi schválilo víza a pridelo mojej žiadosti jednacie číslo. Býval som v prenajatom byte v Kyjeve, na ktorého uliciach prebiehala revolúcia a písal denné spravodajstvo pre Rádio Sloboda a iné spravodajské médiá o mimoriadnych udalostiach, ktoré oslobodzovali ukrajinský národ a hnali svet do novej krízy.

Napriek fascinácii tým, čo sa odohrávalo na Ukrajine, som sa nemohol dočkať, aby som mal konečne ruský byrokratický proces za sebou. Už tri týždne som čakal na súhlas. Chcel som sa vrátiť do Moskvy, kde som sa po rokoch putovania tam a späť zo Spojených štátov mienil aspoň na niekoľko rokov usadiť. Po udelení súhlasu mi zostávalo iba zájsť na ruský konzulát a predložiť jednacie číslo spolu s vyplnenou žiadosťou a fotografiou.

Na konzulát som dorazil na Štedrý deň. Jeho pracovníci ma vpustili dnu. Konzul ma srdečne privítal a požiadal, aby som chvíľu počkal, kým spracuje schvaľovací list. Po poldruha hodine sa vrátil a povedal, že síce našiel moje číslo v konzulárnom spise, no nebol v ňom žiaden list. Na moju žiadosť prehľadal zložku ešte dvakrát, no bez úspechu. Napokon som sa ho spýtal: „Stretli ste sa niekedy vo svojej praxi s prípadom, aby ministerstvo zahraničných vecí vydalo jednacie číslo bez sprievodného listu?“ „Nie,“ odpovedal mi, „nikdy.“

Keď som sa vrátil do svojho bytu, zavolať som na ministerstvo do Moskvy a vysvetlil situáciu Levovi Lvovičovi, diplomatovi

z tlačového odboru. Znel prekvapene a povedal, že sa poradí so svojim nadriadeným. O pol hodiny neskôr mi povedal, aby som na druhý deň zavolať na ambasádu a požiadal o kontakt na Alexeja Grubeho, prvého tajomníka. Niekde došlo k omylu, povedal mi Lev Lvovič, no Grubij dohliadne, aby som tie víza dostal.

V ten večer premietali na Majdane nezávislosti, teda na Námestí nezávislosti, v epicentre protivládneho povstania, môj dokumentárny film *Epocha delíria* o páde Sovietskeho zväzu. Zhruba sto ľudí vydržalo hodinu a štyridsať minút stáť v mínusovej teplote v improvizovanom kine pod voľnou oblohou a sledovať príbeh o osude obyčajných ľudí počas pádu Sovietskeho zväzu. Poskytol som rozhovor kyjevskej internetovej televíznej stanici Espresso TV, ktorá pokrývala udalosti na Majdane. Po rozhovore som zavolať na veľvyslanectvo a spojil sa s Grubym.

Ukrajina slávi pravoslávne Vianoce, preto boli všetky úrady, vrátane ruského veľvyslanectva, otvorené aj 25. decembra. Grubij už očakával môj telefonát. Povedal mi, že mi má prečítať isté vyhlásenie: „Kompetentné orgány rozhodli, že vaša prítomnosť na území Ruskej federácie nie je žiaduca.“ Moju žiadosť o vstup do Ruska zamietli. Slovné spojenie „kompetentné orgány“ sa v Rusku používa v súvislosti s Federálnou bezpečnostnou službou (FSB). Termín „vaša prítomnosť nie je žiaduca“ sa zase používa v špionážnych prípadoch. Nikdy som nepočul, aby ju použili v prípade novinára.

Ruské úrady nenamietali nič proti tomu, čo som napísal. Môj predchádzajúci pobyt v Moskve trval iba tri mesiace, počas nich som si akurát stihol otvoriť bankový účet, oboznámiť sa s fungovaním ruskej redakcie Rádia Sloboda, kde som mal pracovať ako poradca, a zariadiť si byt. Jediný dôležitejší článok, ktorý som za ten čas napísal, sa týkal toho, ako nechal Jelcin v roku 1993, teda pred dvadsiatimi rokmi, zničiť parlament. Ani tak ma však moje vyhostenie celkom neprekvapilo. Ako poznamenal Viktor Davidoff v denníku *Moscow Times*, naozaj nebolo prekvapením,

„prekvapením bolo, že to trvalo tak dlho“. ¹ Keď som v roku 1976 prišiel prvý raz do Ruska ako dopisovateľ londýnskych *Financial Times*, rýchlo som pochopil, že Rusko je paralelným vesmírom, ktorý možno pochopiť len prostredníctvom detailov životov individuálnych Rusov. Moja úsilie veciam porozumieť viedlo druhú stranu k pokusu vyhostiť ma v roku 1979 za „chuligánstvo“. Nedošlo k tomu iba preto, lebo britská a americká vláda pohrozili, že za odvetu vyhostia sovietskych korešpondentov. A tak som zostal v Sovietskom zväze až do roku 1982, keď som odišiel písať domov svoju prvú knihu *Epocha delíria: úpadok a pád Sovietskeho zväzu*. Film, ktorý vznikol práve na základe tejto knihy, premietali na Štedrý deň na Majdane.

V 80. rokoch minulého storočia moje žiadosti o víza do Sovietskeho zväzu pravidelne zamietali, a tak som sa tam dostal na reportážne cesty iba dva razy, aj to na základe hrozby amerického ministerstva zahraničných vecí, že prijme rovnako domietavé opatrenia voči sovietskym dopisovateľom. V 90. rokoch, keď bola v plnom prúde perestrojka, som bol stále na čiernej listine. Zrejme ako posledný novinár. Časopis *Reader's Digest*, pre ktorý som písal články o Rusku, pohrozil zrušením plánov na ruskojazyčnú mutáciu magazínu. Ruské orgány, ktoré lákali západné inštitúcie usadiť sa v Moskve, sa rozhodli tomuto ultimátu podvoliť.

Dve nasledujúce desaťročia som potom cestoval do Ruska slobodne, napísal som dve knihy a stovky článkov. V roku 1999 vyhodili v Rusku do vzduchu štyri obytné domy a zabili v spánku stovky ich obyvateľov. Tieto udalosti sa stali následne predohrou druhej čečenskej vojny, ktorá vyniesla k moci Vladimira Putina. Dospel som k názoru, že bombové útoky boli dielom FSB, nie čečenských rebelov. Okrem toho som tvrdil, že rozhodnutie ruských ozbrojených síl v roku 2004 zaútočiť plameňometmi na telocvičňu v škole v meste Beslan, obsadenú teroristami, následkom čoho zomrelo 338 rukojemníkov, napĺňa skutkovú podstatu zločinu proti ľudskosti. ²

Napriek článkom som pravidelne dostával víza a osoby spojené s ruskými orgánmi ma dávali za príklad toho, ako režim toleruje slobodu prejavu. V skutočnosti tá tolerancia vychádzala z presvedčenia ruských orgánov, že dokážu manipulovať s verejnou mienkou na Západe. Obraz dobového Ruska vytváraný západnými novinármi a odborníkmi nebol ani zďaleka lichotivý, no vôbec nezachytával to, v akom mravnom rozklade sa Rusko v skutočnosti nachádzalo.

Príkladom úspešnej manipulácie so západnými pozorovateľmi bol Valdajský diskusný klub organizovaný ako nástroj ovplyvňovania najvýznamnejších svetových expertov na Rusko, či už išlo o novinárov alebo o bádateľov. Jednou z hlavných atrakcií týchto stretnutí bola možnosť klásť otázky Putinovi a ďalším ruským predstaviteľom v rámci akejsi neformálnej atmosféry. Ruskí predstavitelia boli neskonale štedrý, čo sa týkalo ich času a pohostinnosti, no situáciu mali pevne pod kontrolou, poskytovali detailné odpovede na pripravené otázky a ignorovali, prípadne odbili tých, ktorí prejavili čo i len náznak kritiky. Ruskí predstavitelia si boli dobre vedomí, že účastníci stretnutí v úpornej snahe neuraziť hostiteľov a z obavy, že ich už znovu nepozvú, neváhajú cenzurovať samých seba. Po týchto stretnutiach sa účastníci „klubu“ vracali na západ, kde sa obvykle odvolávali na svoju priamu skúsenosť z kontaktov s ruskými lídrami a papagájovali to, čo im tam zavesili na nos.

Úspech Valdaja sa odrazil v titulkoch novín, akým bol napríklad jeden na webovej stránke BBC z 20. septembra 2013 pri príležitosti desiateho výročia tohto fóra: „Putin zažiaril na valdajskom samite a káral Západ.“³ V článku sa písalo o Putinovom otváracom prejave, v ktorom kritizoval Západ za to, že stráca kresťanské korene. Autor príspevku citoval aj britského experta Richarda Sakwu, lebo údajne povedal, že ak by na Valdaji šlo o obyčajné „vymývanie mozgov“, tak by sa na týchto stretnutiach nezúčastnil. Naopak, vyhlásil Sakwa, účastníci valdajského klubu „vnímali evolúciu,

sebavedomie tejto krajiny, jej konsolidáciu“, čím dotyčný nevdojak demonštroval práve efektívitu vymývania mozgov.⁴

Ruská schopnosť manipulovať s verejnou mienkou v zahraničí je však limitovaná jej vonkajšími okolnosťami. V decembri 2013, keď som čakal na obnovenie ruských víz, kríza na Ukrajine zmenila celú situáciu. Maska liberalizmu naozaj poplietla schopnosť sveta vidieť skutočnú podstatu režimu, no v okamihu, keď došlo k jeho priamemu ohrozeniu, ako v prípade udalostí na Ukrajine, bolo nevyhnutné podniknúť kroky, po ktorých už bolo ťažšie, ba nemožné ilúziu liberalizmu udržať.

Nasledujúci pobyt v Moskve som sa venoval odkrývaniu snáh režimu ochraňovať túto maškarádu. Ruskí predstavitelia radi poukazovali na to, že od čias studenej vojny nevypovedali jediného amerického novinára. Po ukrajinskej kríze sa však orgány očividne rozhodli, že divadlo sa skončilo. Moja prítomnosť v Moskve sa stala prepychom, aký si už nemohli dovoliť.

Pochopiť Rusko je v zásade veľmi ľahké, no musíte sa naučiť niečo, čo je veľmi ťažké – uveriť v neuveriteľné. Ľuda zo Západu bývajú zmätení, pokiaľ sa usilujú pristupovať k Rusku v intenciách západného referenčného rámca. Neuvedomujú si, že Rusko je vesmírom založeným na úplne inom hodnotovom systéme. Pokiaľ Západniari považujú za dané, že ľudská individualita je hodnotou sama o sebe, a nie je len surovým materiálom pre podfuky skorumpovaných politických predstaviteľov, neuvedomujú si, že v Rusku nemá takýto názor širšiu oporu. Pochopiť ruskú realitu znamená nevyhnutnosť akceptovať fakt, že ruskí lídri naozaj dokážu vyhodiť do povetria stovky vlastných spoluobčanov, len aby sa udržali pri moci. Naozaj dokážu vydať rozkaz zaútočiť s plameňometni na telocvičňu plnú bezbranných rodičov a detí. Ale ak prijmeme, že nemožné je naozaj možné, potom nám úpadok jeľcinovských rokov a vzostup Vladimira Putina k moci dáva dokonalý zmysel.

POĎAKOVANIE

V mojej snahe popísať čo zlyhalo v Rusku po páde Sovietskeho zväzu ma podporovalo množstvo inštitúcií. Bez ich pomoci by táto práca nevznikla. Chcel by som sa z celého srdca poďakovať Nadácii Sarah Scaifeovej, Nadácii Smith Richardson, Nadácii Williama H. Donnera a Erhardtovej nadácii, ako aj Michaelovi Glebovi, Nadii Schadlowovej, Marine Strmekiovej, Ingrid Gregovej, Montgomerymu Brownovi a Curtinovi Winsorovi. Chcel by som zmieniť aj môjho dlhročného podporovateľa a priateľa Daniela McMichaela, ktorý zomrel 23. septembra 2013.

Prvé verzie tejto knihy čítali moji synovia Raphael a Mark, ktorí mi pomohli svojimi poznámkami a komentármi. Ďakujem aj Spoločnosti Henryho Jacksona, ktorá ma po vyhostení z Ruska v decembri 2013 sponzorovala pri žiadosti o pobyt v Británii.

1

BOMBOVÉ ÚTOKY NA OBYTNÉ DOMY V ROKU 1999

V lete 1999 sa blížil koniec éry Borisa Jelcina a tí, ktorí v tej dobe stáli na vrchole moci v Rusku, sa začali obávať o svoju slobodu, ba dokonca životy. Začali sa objavovať príznaky hospodárskej konsolidácie, hoci väčšina obyvateľstva naďalej žila v chudobe a dlhé mesiace čakala na nejakú výplatu. Jelcinovo bezprostredné okolie bolo čoraz izolovanejšie a nenávidené za rozkradnutie krajiny. Podľa Rusov a západniarov s prístupom ku kremľskému vedeniu sa hlavné postavy jelcinovskej „rodiny“ – Tatjana Djačenkova, prezidentova dcéra, Boris Berezovskij, jej dôverný poradca a najbohatší muž v krajine, ako aj Valentin Jumašev, člen bezpečnostnej rady a budúci Djačenkovej manžel – obávali krutej odplaty. Mnohí preto boli presvedčení, že títo ľudia sa moci nikdy nevzdajú.

Avšak v priebehu dvanástich dní, od 4. do 16. septembra, sa všetko zmenilo. V Moskve, Bujnaksku a Volgodonsku vyleteli do povetria štyri obytné domy a zrazu sa zabudlo na všetky škandály okolo korupcie a privatizácie, ktoré dovtedy sužovali krajinu. Osem rokov postsovietskej ruskej histórie sa premietlo do šokujúcich obrazov tiel vynášaných z rozvalín zničených domov.

Novovymenovaný predseda vlády Vladimir Putin dokonale vyjadril túžbu krajiny po odplate. 24. septembra vyhlásil: „Budeme prenasledovať teroristov kdekoľvek sú. Ak budú na letisku, tak na

letisku. Ak budú, prepáčte mi, na záchode, tak ich v tom záchode spláchneme... O tejto otázke sa raz a navždy nebude diskutovať.“¹

Ruskí predstavitelia tvrdili, že k bombovým útokom vedie „čečenská stopa“.² Bolo to neobvyklé označenie: nehovorilo sa o dôkaze, ale o „stope“. Čečenci tvrdili, že nemajú s útokmi nič spoločné.³ Naozaj nebol nikdy predložený žiadny dôkaz o ich účasti na čine. No ruské ozbrojené zložky už boli pripravené zaútočiť na čečenských povstalcov v Dagestane a krajina horúčkovo hľadala niekoho, koho by z útokov obvinila. Rusi boli proti ďalším bojom v Čečensku, no po bombových útokoch sa ich postoj zmenil.⁴ Už boli pripravení na vojnu.

Záhadu, kto v roku 1999 vyhodil do vzduchu obytné domy, nikdy nevyriešili. Dôkazy však neukazujú na čečenských teroristov, ale na kremľské vedenie a FSB.

Keď som sa na Štedrý deň roku 2013 dozvedel, že „kompetentné orgány“ považujú moju prítomnosť na území Ruskej federácie za „žiaducu“, nepochyboval som o tom, že najpodstatnejším dôvodom bola moja úloha vo vyšetrovaní útokov na obytné domy v roku 1999. „Prečo sa rozhodli vyhostiť teba a nie niekoho iného?“ Ruské orgány tolerovali moju prítomnosť aj desať rokov po vydaní prvej knihy *Temnota na úsvite: Vzostup ruského kriminálneho štátu*, kde som obvinil FSB zo zodpovednosti za výbuchy. Podľa mňa to neurobili preto, aby moje vyhostenie neupriamilo pozornosť k týmto udalostiam, na ktoré by inak ostatný svet zabudol.

Koncom roku 2013, keď som pracoval v Moskve, Putinova moc slabla. V Moskve prebiehali demonštrácie a na Ukrajine vypuklo ľudové povstanie. O bombových útokoch sa v Rusku nikdy príliš nahlas nehovorilo, no teraz sa šepot zosilňoval. Nemohli pripustiť, aby sa v novej situácii o tej téme začalo slobodne hovoriť.

Jeľcinovo Rusko bolo na jar 1999 krajinou traumatizovanou chudobou a kriminalitou. Vôbec nebolo isté, či sa budú konať prezidentské voľby stanovené na jún 2000. Jeľcinove preferencie, ako aj preferencie novovybraného predsedu vlády a priameho

dediča Vladimira Putina, sa pohybovali okolo dvoch percent.⁵ Bolo takmer nepredstaviteľné, aby ktokoľvek spojený s Jelcinom mohol v slobodných voľbách vyhrať. Rozšírili sa však obavy, že si Jelcin nájde nejakú zámienku na vyhlásenie výnimočného stavu, aby sa voľby konať nemohli.

Šiesteho júna toho roku moskovský korešpondent švédskeho denníka *Svenska Dagbladet* Jan Blomberg oznámil, že frakcia v Kremli vážne uvažuje o „teroristickom útoku, z ktorého by mohli obviniť Čečencov“.⁶ Vojenský novinár Alexander Žilin citoval v *Moskovskej Pravde* z 22. júla „hodnoverné zdroje v Kremli“: ľudia okolo Djačenkovej plánujú využiť teror v Moskve na diskreditáciu Jurija Lužkova, moskovského starostu, ktorý sa ukazoval ako najvážnejší Jelcinov súper. Plán dostal označenie *Búrka v Moskve* a mal sa týkať útokov na centrálu FSB, ministerstvo vnútra a Radu federácie, čečenský povstalci mali mať na svedomí niekoľko únosov a mala vypuknúť vojna kriminálnych gangov. To všetko s cieľom vyvolať dojem, že Lužkov stratil nad mestom kontrolu.⁷

V júni začalo Rusko sústreďovať vojská na hraniciach s Čečenskom. Do regiónu presunuli početné delostrelecké a letecké sily, potom začiatkom júla dorazili raketometry schopné zničiť celé aglomerácie. Postupné sústredenie vojenských síl na hraniciach pokračovalo, až sa počet vojakov vyšplhal na sedemtisíc mužov, teda jednu ruskú divíziu.⁸

V tom istom čase sa v susednom Dagestane odohrávali čudné udalosti. Všeobecne sa očakávalo, že do krajiny vtrhnú z Čečenska islamskí povstalci. Koncom jari však ruské orgány prekvapili miestne poriadkové sily, keď stiahli vojská ministerstva vnútra rozmiestnené na hraniciach, čím uvoľnili údajným útočníkom cestu.

Siedmeho augusta naozaj došlo k invázii. Tisícdivsto ozbrojených islamistov pod velením čečenského veliteľa Šamiľa Basajeva a arabského extrémistu Chattába vstúpilo z Čečenska do Dagestanu, pričom sa nestretli so žiadnym odporom. Vysokopostavený

príslušník ministerstva vnútra neskôr povedal, že ak by sa vojská ministerstva vnútra nestiahli, žiadna invázia by nebola možná.⁹ Útočníci, proti ktorým bojovali prevažne miestne jednotky domobrany, obsadili oblasť Botlich. Dvadsiateho tretieho augusta sa agresori stiahli a znovu sa nestretli s odporom. Ruský veliteľ povedal dopisovateľovi časopisu *Time*, že počas ústupu mal Basajeva na muške, no dostal príkaz nestrieľať. „Proste sme pozorovali dlhú kolónu Basajevových nákladiakov a džípov sťahujúcich sa z Dagestanu späť do Čečenska pod dohľadom našich vlastných vrtuľníkov,“ povedal. „Mohli sme ho rozmliaždiť hneď na mieste, no šéfovia v Moskve ho chceli živého.“¹⁰

Čečenské vedenie inváziu odsúdilo. Aslan Maschdov, čečenský prezident, sa snažil spojiť s Jelcinom prostredníctvom horúcej linky inštalovanej po prvej čečenskej vojne, no bez úspechu. O pár dní bola linka prerušená.¹¹

Keď sa povstalci stiahli, Rusi niekoľko dní bombardovali oblasť Botlichu a potom zahájili trestnú výpravu proti enkláve Karamachi-Čabanmachi, kde rok predtým s oficiálnym súhlasom zaviedli islamské právo. Ruské vojská obklúčili tamojšie dediny a potom ich bombardovali, pričom zabili viac než tisíc civilistov.¹² Žiadne očividné prepojenie medzi udalosťami v oblasti Botlich a enklávou Karamachi-Čabanmachi, ktoré sa nachádzajú v odlišných častiach Dagestanu, neexistovalo.

Štvrtého septembra Basejeveve jednotky v odvetu za bombardovanie Karamachi-Čabanmachi znovu vtrhli do Dagestanu, čo viedlo k vypuknutiu trojtýždňových bojov. K bombovým útokom na obytné domy na území Ruska došlo práve v období prebiehajúcich bojov. Načasovanie teroristických útokov sa časovo zhodovalo s bojmi v Dagestane, čo vytvorilo dojem, že útoky na obytné domy v Rusku sú odplatou za útoky ruských jednotiek proti islamským vzbúrencom v Dagestane.

Inváziu do Dagestanu chápala ruská vláda ako signál, že Čečenci chcú ovládnuť celý severný Kaukaz. V auguste však

investigatívny týždenník *Versija* uverejnil reportáž naznačujúcu, že Basajevova invázia do Dagestanu bola pripravená v spolupráci s Rusmi. Podľa týždenníka sa 4. júla stretol s Basajevom vo vile patriacej medzinárodnému obchodníkovi so zbraňami Adnanovi Khashoggimu v mestečku Beaulieu medzi Nice a Monakom šéf prezidentovej administratívy Alexander Vološin. Táto informácia mala pochádzať zo zdrojov francúzskej tajnej služby. Trinásteho a 14. septembra uverejnil denník *Moskovskij Komsomolec* výňatok prepisu priateľského rozhovoru medzi mužom, ktorého hlas sa podobal hlasu Borisa Berezovského – blízkeho poradcu Jelcinovej dcéry – a Movladim Udugovom, neoficiálnym hovorcóm radikálnej čečenskej opozície, kam patrili Basajev a Chattáb. Rozhovor sa mal týkať prevodu peňazí radikálom.¹³

Tieto informácie pravdepodobne inšpirovali Vitalija Treťjakova, šéfredaktora najdôležitejšieho periodika patriaceho Berezovskemu *Nezavisimaja Gazeta*, aby ponúkol vlastnú verziu udalostí, kde Berezovského nenápadne bránil, a súčasne priznával, že inváziu do Dagestanu organizovali oficiálne úrady. „Je úplne jasné,“ napísal Treťjakov, „že Čečencov do Dagestanu vlákali... aby sa vytvoril legitímny dôvod... pre začiatok ofenzívnej fázy boja proti teroristickým skupinám v Čečensku. Jasne išlo o operáciu ruských špeciálnych služieb... ktorú navyše politicky posvätili najvyššie kruhy.“ Pokiaľ šlo o Berezovského, ktoré hlas bol rozpoznateľne zachytený na zázname ako ponúka peniaze, Treťjakov špekuloval, že ho mohli využiť „bez jeho vedomia ruské špeciálne služby“. Je viac než pravdepodobné, pokračoval Treťjakov, „že konal v koordinácii s nimi“, čo považoval za „oveľa realistickejšie, než teóriu, že „všetko pískaľ Berezovskij““.¹⁴

V to osudné leto bola Moskva plná fám. Spriatelil som sa s jedným ruským politickým operatívcom, ktorý mal dobré kontakty vo vysokých kruhoch ruskej moci. Keď sme sa stretli, povedal mi, že v Kremli rastú obavy: ak Jelcinova vláda stratí moc, mohlo by v Moskve dôjsť k veľkej provokácii. Povedal mi, že by malo ísť

o bezpečnosť Jelcina a jeho rodiny v prípade odovzdania moci. Ak nedôjde k dohode na podmienkach, „vyhodia do vzduchu polovicu Moskvy“.

Cítil som znepokojenie, no nevedel som úvahu svojho priateľa vyhodnotiť. O Jelcinovi a jeho komplicoch som nemal žiadne ilúzie, no nevedel som si predstaviť, ako by muž, ktorý sa dostal k moci vďaka mierovej antikomunistickej vzbure s masívnou podporou verejnosti, dokázal zavraždiť vlastných spoluobčanov v záujme udržania moci. Vývoj udalosti však mal zmeniť môj názor.

Štvrtého septembra o 9:40 hod. explodoval v druhom najväčšom meste Dagestanu Bujnasku nákladiak naložený výbušnami. Zničil päťposchodovú budovu, v ktorej žili príslušníci 136. motostreleckej brigády. K explózií došlo, keď bola väčšina obyvateľov doma a sledovala v televízii futbalový zápas medzi Francúzskom a Ukrajinou. V rozvalinách zahynulo šesťdesiatštyri ľudí, zranených bolo takmer sto.

Ako sa ukázalo neskôr, počet obetí mohol byť ešte vyšší. Niekoľko hodín po prvej explózií v Bujnasku objavili na nákladiaku ZIL-130 neďaleko vojenskej nemocnice druhú bombu. Pyrotechnici ju zneškodnili dvadsať minút pred nastavenou explóziou. Na nákladiaku bolo takmer 2,7 tony výbušnín, čo by stačilo na zrovnanie stredu mesta so zemou.

No udalosti v Bujnasku, akokoľvek dramatické, nevzbudili v krajine pozornosť, pretože väčšina obetí boli Dagestanci, nie Rusi. A Dagestan bol vojnovou zónou. Deviateho septembra však teroristi udreli znovu, tentoraz v Moskve. Krátko po polnoci explodovala bomba v pivnici domu č. 19 na Gurjanovovej ulici, na robotníckom sídlisku v juhovýchodnej časti mesta. Stredná časť budovy bola úplne zničená. Po ľavej a pravej strane rozďavenej diery zostalo iba schodisko. Pod rozvalinami dlhé hodiny zúril požiar. „Tam dolu je to ako v pekle,“ povedal jeden záchranár. „Ak aj niekto výbuch prežil, musel zhorieť zaživa.“¹⁵ Zahynulo sto ľudí a šesťstodeväťdesiat bolo zranených.¹⁶ Ruskí predstavitelia

obvinili z bombového útoku čečenských teroristov, ktorí sa takto chceli pomstiť za svoju „porážku“ v Dagestane. Moskovská FSB oznámila, že na predmetoch z miesta tragédie našla stopy TNT a hexogénu, silnej vojenskej trhaviny.

Trinásteho septembra, o štyri dni neskôr, zrovnal výbuch na Kaširskej diaľnici č. 6 v Moskve so zemou deväťposchodový tehlový dom, ktorý sa zmenil na hromadu trosiek. Hrôzostrašnosť dôsledkov explózie zvyšoval fakt, že k nej došlo o piatej ráno, keď takmer všetci obyvatelia domu spali. Moskovčania mali ráno možnosť vidieť v televízii šokujúce zábery záchranárov horúčkovo sa prehrabávajúcich v rozvalinách. Konečný počet obetí sa ustálil na počte stodvadsaštyri. Takmer dvesto ľudí bolo zranených.¹⁷

Ruské hlavné mesto zovrel nevýslovny strach. Každý z tridsiatich tisícov obytných domov v Moskve prehliadli, či v nich nie sú umiestnené výbušniny.¹⁸ Obyvatelia domov hliadkovali dvadsaťštyri hodín denne. Polícia prijala tisícky telefonátov o podozrivých aktivitách.

Ráno v deň výbuchu na Kaširskej diaľnici oznámil Gennadij Selezňov, hovorca Štátnej dumy, na stretnutí Rady Štátnej dumy, že v meste Volgodonsk vyletel počas predchádzajúcej noci do povetria ďalší obytný dom. Význam tohto oznámenia sa vyjasnil až neskôr.

Šestnásteho septembra teror pokračoval. Kým v Moskve stále prebiehali pohreby obetí explózií, v meste Volgodonsk vybuchol ďalší nákladiak plný výbušnín. Detonácia zdemolovala fasádu deväťposchodného obytného domu. Z rozvalín budovy vytiahli osemnásť mŕtvych ľudí, z toho dve deti. Osemdesiatdeväť hospitalizovali. Podobne ako v prípade útoku na obytný dom na Kaširskej diaľnici, aj tento incident sa odohral o piatej ráno. Psychologický šok bol obrovský, v jeho dôsledku stovky ľudí odmietali spať vo svojich domovoch a radšej spali pod holým nebom. Po výbuchu zostal kráter hlboký tri a pol metra a široký

dvanásť až pätnásť metrov. Časti nákladiaku, kde bola umiestnená výbušnina, boli rozmetané do vzdialenosti takmer dvoch kilometrov.¹⁹

Bombový útok vo Volgodonsku naznačoval, že sa odteraz budú útoky sústreďovať na mestá mimo Moskvy. Tento predpoklad sa potvrdil, no s prekvapujúcimi dôsledkami.

Dvadsiateho druhého septembra sa Alexej Kartofelnikov vrátil z víkendového pobytu na dači o pol deviatej večer domov do svojho bytu v Riazani, mesta ležiaceho asi stodeväťdesiat kilometrov južne od Moskvy. Všimol si bielu ladu zaparkovanú pred obytným domom na Novoselovovej ulici 14/16. Na zadnom sedadle sedel muž. Posledné dve čísla na poznávacej značke boli prekryté papierom, na ňom bolo napísané dvojčíslenie 62 – poznávacie číslo Riazane. Kartofelnikov vyšiel do svojho bytu a zavolať políciu. Jeho dcéra Julia, dvadsaťtriročná medička, vyšla na balkón. Všimla si, ako z pivnice domu vyšiel muž, pozrel sa na hodinky a nastúpil do auta, kde ho čakali dvaja ľudia. Medzitým sa domov vrátil aj Vladimir Vasiliev, iný obyvateľ domu. Všimol si, že kus papiera s číslom 62 zo zadnej poznávacej značky lady odpadol. Uvedomil si, že sa nezhoduje s číslom, ktoré bolo vpredu. Aj on zavolať políciu.

Keď prišla polícia, Julia nástojila, aby prehľadali pivnicu. Tú však obvykle používali miestni somráci ako záchod, a tak sa policajtom dole ísť nechcelo. Napokon sa však dali prehovoriť a zostúpili pár krokov do podzemia. Vzápätí vybehli nahor a kričali: „Je tam bomba!“ V dome okamžite vypukol chaos. Policajti začali behať od dverí k dverám a vyzývať obyvateľov, aby opustili dom. Ľudia v panike vyťahovali deti z vaničiek, brali si osobné dokumenty a prehadzovali cez seba čokoľvek im prišlo pod ruku. Chorí alebo ľudia príliš slabí na to, aby opustili dom, zostali dnu.

Obyvatelia domu stojaci na ulici sledovali, ako policajti pod velením Jurija Tkačenka, veliteľa miestnej pyrotechnickej jednotky,

vošli do pivnice. Tkačenko odpojil detonátor aj časovač a potom s pomocou príručného detektora podrobil testu tri vrecká bieleho kryštallického materiálu. Ukázalo sa, že test bol pozitívny na hexogén, teda podobnú látku, akú použili v predchádzajúcich bombových útokoch. Nebolo pochyb, že niekto chcel vyhodiť budovu do vzduchu.

Vrecká vyniesli z pivnice okolo pol druhej ráno a FSB ich odviezla. No agenti FSB zabudli zobrať vysokoprofesionálny vojenský detonátor, ktorý zostal u miestnych pyrotechnikov. Detonátor odfotografovali a opečiatkovali dátumovou pečiatkou na druhý deň.

Na základe výpovedí Kartofelnikova, jeho dcéry a Vasilieva zostavila polícia identikity podozrivých. Uzavreli železničné stanice a letiská, zablokovali cesty vedúce z mesta.

Bielu ladu našli na úsvite opustenú na parkovisku. Krátko na to niekto zatelefonoval z verejného telefónu v Riazani do Moskvy. Operátor, ktorý hovor prepájal, zachytil kúsok rozhovoru. Volajúci povedal, že nie je možné nepozorovane opustiť mesto. Hlas na druhej strane odpovedal: „Rozdeľte sa a každý hľadajte vlastnú cestu.“²⁰ Operátor nahlásil hovor polícii, ktorá vysledovala číslo. S prekvapením zistila, že to nie je číslo čečenských teroristov, ale patrí FSB. Teroristov čoskoro zatkli, no tí sa ohromeným policajtom preukázali preukazmi FSB. FSB ich prikázala prepustiť.

FSB nemala inú možnosť, než celú záležitosť vysvetliť. V piatok 24. septembra riaditeľ FSB Nikolaj Patrušev na stretnutí v Kremli oznámil, že evakuácia budovy bola súčasťou cvičenia.

Patruševovo vyhlásenie bolo v protiklade s tým, čo dva dni tvrdili vyšetrovacie orgány. Ráno 23. septembra Alexander Sergejev, šéf riazanskej FSB, v televíznom vystúpení zablahoželal obyvateľom mesta v súvislosti so záchranou pred teroristickým útokom. Vladimir Rušajlo, minister vnútra, oznámil v celonárodnom televíznom vysielaní, že pokus o teroristický útok zlyhal. Patrušev